

systematického procházení inkriminovaných míst s detektorem kovů i analýzu dochovaných relevantních archivních pramenů. Kniha může sloužit jako katalog nálezů a nálezových situací, i jako průvodce po místech, kudy Zlatá stezka procházela.

Autoři se zároveň pokusili podat souhrnný přehled dějin pasovského biskupství se zaměřením na souvislosti s dějinami zkoumané komunikace a předložili také kapitulu o možných obchodních vazbách Čech a Bavorska v období pravěku. Tyto části lze však chápat pouze jako velmi stručný úvodní vhled do bohaté problematiky, přičemž zároveň ukazují limity předloženého výstupu – do budoucna bude potřeba věnovat se dále historickým cestám a jejich vývoji ve vnitrozemí obou zemí, dopravním vazbám pravěkých i středověkých sídel a bude nutno detailněji zohlednit význam alpských těžebních středisek i nákladní přepravy po Innu, Salzachu i Dunaji pro české hospodářství. Výhoda zkoumání přechodů přes šumavský pohraniční hvozd spočívá v ucelenosti a přehlednosti dané problematiky a zdrojů našich informací, nevýhoda tkví v relativně malých vývojových proměnách dopravní sítě a také ve faktu, že cesty přes české pohraniční hory a přes Šumavu zvláště představovaly specifický případ, který nelze aplikovat na jiné regiony.

Oproti předchozím dílům poskytuje tato kniha sérii fotografií laserového skenování terénu, na jehož současné kvalitě již můžeme velmi plasticky vidět řadu detailů z terénu, průběhy úvozů a úvozových polí nevyjímaje. Laserové skenování velmi usnadňuje průzkum tím, že upozorní na místa, kam se vypravit. Zároveň ale představuje i nové možnosti prezentace terénních situací. U mapování pozůstatků dálkových cest, extrémně náročného na plošný záběr terénních prací, je laserové snímkování prospěšné dvojnásob, i když je zřejmé, že osobní znalost terénu a jeho prospekci nahradit nemůže.

Knihu vhodně doplňuje CD-ROM s obrázky mapek a laserových skenů, které lze využít při cestě do terénu. Pro identifikaci jednotlivých popisovaných míst by snad bylo vhodné udávat také souřadnice WGS, ale publikace pro svou celkovou přehlednost i tak umožňuje snadnou orientaci v krajině.

TOMÁŠ KLIMEK

*Dějiny města Plzně, díl 1:
Do roku 1788*, edd. Jaroslav DOUŠA –
Marie MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ,
Plzeň 2014

888 s., ISBN 978-80-87911-02-0

Plzeň patří společně s Prahou a Brnem k městům, jimž se ve 20. století dostalo monografického zpracování nejčastěji. V šedesátých letech, kdy vyšel díky Miroslavu Bělohávkovi první svazek dějin Plzně (1965), byla západočeská metropole dokonce výjimkou. Za uplynulé půlstoletí však výzkum středověkých dějin Plzně natolik pokročil, že se kolektiv povětšinou plzeňských autorů vedených archiváři Jaroslavem Doušou a Marií Malivánkovou Waskovou rozhodl vydat nové plzeňské dějiny. První, velmi rozsáhlý a obrazovým doprovodem bohatě dokumentovaný svazek je pokusem o komplexní obraz města s důrazem na politické, hospodářské i kulturní dějiny. Ve své recenzi nechám stranou kapitoly věnované pravěkému a raně středověkému osídlení, stejně jako pasáže o dějinách umění a celou část o období po roce 1526.

Nejvýznamnější a oproti roku 1965 v mnohém objevené poznatky o počátcích plzeňských dějin pocházejí z archeologických výzkumů, jež byly v Plzni podniknuty v souvislosti s rozvojem města po listopadu 1989. Z tohoto důvodu považují obě archeologické kapitoly *Stará Plzeň v raném středověku* (Karel Nováček) a *Transformace Staré Plzně ve 13. století* (Radek Široký, K. Nováček) za nejpřínosnější. Na rozdíl od dalších kapitol v nich autoři podávají i hutný přehled dosavadního bádání, s důrazem na vskutku zásadní proměny archeologického poznání města (ve svých textech využívají i mnohé dosud nepublikované záchranné výzkumy). Překvapivé je, že archeologie de facto potvrdila názory, které v 15. století hlásal Hilarius Litoměřický, tedy že město bylo se všemi právy přeneseno ze Staré Plzně na Novou Plzeň. Stará Plzeň vznikla v podhradí královského správního hradu. Kdy přesně k onomu přenesení práv na Novou Plzeň (asi 9 kilometrů vzdálené) došlo, však nedokáží plně zodpovědět ani archeologické výzkumy. Ještě v době sepsání *Maiestas Carolina* totiž jeho autoři počítali s existencí dvou nezczitelných královských měst.

Samotný hrad, jehož živý provoz je archeologicky doložen hluboko do pozdního středověku, plnil správní funkce přinejmenším do roku 1361. Za mezník dominance Nové Plzně nad Starou Plzní autoři dalších kapitol považují rok 1381, kdy Nová Plzeň získala obdobně jako jiná královská města popravčí právo a stala se provolacím

místem dvorského soudu. Proces přesunu byl ale s největší pravděpodobností velmi pozvolný, neboť například až do roku 1363 měla právo výročního trhu pouze Stará Plzeň. Založení Nové Plzně Václavem II. v 90. letech 13. věku tedy neznamenal zánik Staré Plzně. Ostatně i z jiných částí střední Evropy známe existenci starého a nového města vedle sebe po několik desetiletí, či dokonce staletí. Plzeňská situace je ale výjimečná tím, že zde postrádáme zprávy o výrazných konfliktech mezi oběma městy. To po mém soudu svědčí o skutečnosti, že již záhy po založení Nové Plzně začalo být jasné, že prim bude hrát nová městská komunita a stará své postavení fakticky velmi rychle ztratí, i když v normativní rovině to není tak zřetelné. Avšak odpovědět na otázku, proč onen zánik městského charakteru Staré Plzně trval tak dlouho, asi nebude nikdy možné. Prameny jsou v tomto ohledu zkrátka skoupé.

Za velký klad prvních kapitol považují, že se jejich autoři zaměřili na vznik a rozvoj městského zázemí. Město je tak v knize chápáno jako celek i se svými vesnicemi. Bohužel starší osídlení v městském areálu, který podle lokační listiny zahrnoval asi 35 km² a patřil tedy k největším areálům v království, známe jen částečně. Stejně tak jsme pouze v omezené míře schopni rozkrýt proces dosídlování, resp. zakládání dvorů a vesnic v městském areálu jednotlivými měšťany. I ony ojedinělé doklady však ukazují, že proces utváření městského zázemí byl v případě Plzně velmi dynamický, což mělo vliv i na zanikání celé řady vesnic mimo areál plzeňských městských práv ve 14. a 15. století. Se zájmem o městský areál souvisí i kapitola o plzeňských předměstích, vycházející jak z terénních, tak z archeologických výzkumů. Problém však spočívá ve skutečnosti, že vznik a vývoj předměstí nejse s to přesně datovat. Každopádně jejich charakter se od sebe výrazně lišil, což souviselo se situováním části z nich na území protkaném dvěma řekami: Litické předměstí mělo výrazně zemědělský charakter, naopak v jiných předměstích se soustředila řemeslná, především soukenická výroba. Na předměstích byl rovněž situován špitál, městský hřbitov a hřbitov místní židovské komunity. Ve srovnání s předměstími jiných českých středověkých měst je Plzeň do jisté míry jedinečná tím, že část předměstí byla obehnaná hradebním pásem.

Bohužel další aspekty městského života, přesahující archeologické přístupy, jsou v prvním svazku plzeňských dějin zpracovány víceméně tradičně. Sociální struktura je přebrána ze studie Jany Bělohávkové, vycházející z analýzy soudní knihy z let 1407–1411. Další plzeňské soudní knihy zůstaly nevyužity, stejně jako obě knihy berní.

Závěry z nich kopírují dnes již letité studie Jiřího Bělohávka. Proto v knize nenajdeme nic nového, co se týká sociální či národnostní skladby města. To je jistou slabinou recenzované knihy, neboť se nabízí možnost provést novou, zevrubnou analýzu dalších městských knih, jež by nepochybně přispěla k prohloubení poznání sociálních dějin města, a to především s důrazem na místní elity. Bádání však v tomto ohledu nijak nepokročilo, takže stranou zůstala i plzeňská městská politika. A to Plzeň patřila k neaktivnějším předhusitským městům. Plzeňští měšťané se totiž v roce 1406 dokonce postavili panovníkově vůli, když uzavřeli příměří s dolnobavorským vévodou Janem II., jenž byl ve válečném stavu s Václavem IV. Rovněž majetkové transakce města ve vztahu k panovníkovi zde jsou pouze naznačeny, v tomto případě ale hlubšímu poznání zjevně brání absence účetních pramenů. Každopádně pro dějiny předhusitské Plzně platí, že archeologické poznatky dominují nad poznatky historickými, jež víceméně reprodukuji starší bádání.

Nejslabší kapitolu knihy představuje *Doba husitských válek (1419–1436)*. Už samotné ekvivalentní užívání pojmů „husitská revoluce“ a „husitské války“ budí podezření. To by ale nebylo to nejhorší. Mnohem více totiž zaráží, že Vladimír Bystrický v podkapitole *Plzeň městem „Slunce“ (1419–1420)* sice vytěžil studii Františka Šmahela *Husitské město „Slunce“* z roku 1983, avšak vůbec ji neocitoval! Bystrický se ve svém textu odkazuje téměř výhradně na prameny, čímž mu klamavě dává punc primárního bádání. Ve skutečnosti ale nic nového nepřinesl. To platí i pro jeho pasáže věnované obléhání Plzně v roce 1433, v nichž zcela opomněl citovat analýzu Petra Čorneje v knize *Lipanská křižovatka*, ačkoli ji zcela jistě použil.

Skutečnost, že i politické dějiny lze v případě Plzně napsat náležitým způsobem, ukazuje kapitola Eduarda Maura. Autor se v ní pokouší o prolnutí zemských dějin s dějinami městskými v dlouhém horizontu let 1437–1526. Především v padesátých a šedesátých letech 15. století můžeme mluvit o samostatné městské politice vůči Jiřímu z Poděbrad, jenž byl městu do roku 1466, kdy mu vypovědělo poslušnost, velmi příznivě nakloněn. Odboj vůči králi ve svém důsledku vedl k definitivnímu převedení královské rychty do rukou města. Škoda jen, že se Maur více nezaměřil na náboženské poměry ve městě, a to i z toho důvodu, že se zde mísily s otázkami nacionálními. V 15. století zde totiž nadále žila významná, avšak plzeňskými měšťany dosti přehlížená německá menšina. V roce 1500 městská rada dokonce zakázala udělovat městské právo

Němcům neznalým českého jazyka. Maur v tomto ohledu právem mluví o specifické podobě českého katolického nacionalismu, jenž se v Plzni začal uplatňovat právě na přelomu 15. a 16. století.

Kapitolu o politických dějinách doplňuje hutná pasáž o hospodářském a urbanistickém vývoji v letech 1437–1526. Marie Malivánková Wasková v ní využila svoji práci o plzeňském městském hospodaření a venkovském zázemí, jež ale vyšla až po vydání knihy (Sborník archivních prací 65, 2015, 3–98). Protože se jedná o velmi přínosný analytický výzkum, je i kapitola zaměřená na ekonomické aspekty plzeňských dějin výrazným obohacením monografie. Už jen poznatky o financování dluhů města prostřednictvím zástav příjmu z městských vesnic jsou pro poznání poměrů kolem poloviny 15. století jedinečné. Pozoruhodná jsou i zjištění ohledně městské správy majetků observantského kláštera. Ty, stejně jako údaje o využívání farních zádušních majetků ve prospěch města, svědčí o tom, že i katolické město dokázalo pro sebe z církevního majetku vytěžit maximum, ačkoli zde klasická sekularizace neproběhla. Co se týká vesnic v rukou města, autorka zaznamenala rozšiřování takovéhoho majetku, přičemž pro dobu od poloviny 15. století je charakteristické, že se vesničané žijící v městských vsích stávají poddanými, a ztrácejí tak svůj původně svobodný, téměř měšťanský charakter. Celý proces byl ale završen až v polovině století následujících.

Od druhé poloviny 15. století autorka doložila i nové formy městského podnikání v podobě rybníkářství a pivovarnictví, obdobně jako v jiných českých královských městech. Naopak kapitoly o sociální struktuře města jsou i v textu Malivánkové Waskové až příliš stručné a opět vycházejí pouze ze staršího bádání. I zde tedy zůstaly některé rukopisné prameny městské kanceláře prozatím nevyužity. To samé platí i pro jen základní údaje o cechovním systému, resp. o reglementaci hospodářského života ve městě. V tomto ohledu je podle mne nemístné mluvit o disciplinaci obyvatelstva (s. 255) městskou radou, protože nešlo o promyšlené trestání určitého druhu sociálního chování. Naopak se jednalo o klasickou formu městské regulace jevů (právo vaření piva, úklid města, omezování slavení svátků apod.), jež jistě nebyly v Plzni novinkou, na niž by bylo třeba reagovat pod vlivem zásadní změny sociokulturních a politických názorů a přístupů místních radních elit, jak to platí pro koncept sociální disciplinace modernizujícího se státu druhé poloviny 16. století.

Kapitoly o politických, hospodářských a stavebních dějinách města jsou v prvním svazku

Dějiny města Plzně doplněny samostatnými pojednáními o architektuře, sochařství, malířství, knižní malbě, hudbě, uměleckých řemeslech a mincovnictví. V nich se jako jednotlivosti objevují i zmínky o náboženských praktikách zbožných plzeňských měšťanů a měšťanek spojených v podobě církevních donací, poutí či soukromé formy reprezentace. Autoři zde bohatě vytěžili zprávy plzeňských testamentů, jejichž hodnotu již před léty pro české bádání objevil John Martin Klassen. Z obecnějšího hlediska si zaslouží pozornost zjištění o cizích, především norimberských sochařských importech, stejně jako úvahy o podunajských uměleckých vlivech.

Dějiny města Plzně se svým pojetím nepochybně řadí k velkým projektům městských dějin, s nimiž historiografie v posledních letech přišla. Mám zde na mysli prozatím dva svazky dějin Brna a první svazek dějin Bratislavy editovaný Jurajem Šedivým. Především díky kapitolám vycházejícím z nových archeologických poznatků v Plzni a v jejím příměstském zázemí, stejně jako díky hospodářsky pojatým výzkumům Marie Malivánkové Waskové můžeme první svazek plzeňských dějin považovat za badatelsky přínosný, samozřejmě pokud zavřeme obě oči nad kapitolou husitskou.

MARTIN NODL

Teplice. Historie – kultura – lidé, ed. Jan KILIÁN, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2015 (= *Dějiny českých, moravských a slezských měst*)

541 s., ISBN 978-80-7422-39-6.

Již počtvrté zaměřila ediční série věnovaná dějinám měst do oblasti severozápadních Čech. Po Žatci, Lounech a Duchcovu se dostalo na řadu další z původně poddanských měst regionu, které se ale během raného novověku přetvořilo ve významné lázeňské centrum. Teplice na rozdíl od Žatce, Loun, sousedního Mostu či Ústí nad Labem nepatřily v předmoderní době k vedoucím urbánním centrům tohoto prostoru, neboť silná královská města již neumožňovala vznik dalších srovnatelných lokalit.

Podobně jako u jiných měst v oblastech, kde po druhé světové válce došlo k úplné nebo většinové výměně obyvatelstva, absentovalo až donedávna moderní české zpracování městských dějin i u Teplíc. Jedinou syntetictější prací k městským dějinám tak byla monografie *Töplitz. Eine*